

Ks. Krzysztof Bielawny
Gietrzwałd

Kongregacje mariańskie w Polsce w latach 1571-1914

Marist Congregations in Poland in the years 1571-1914

Wprowadzenie

Kongregacje mariańskie powstałe w kolegiach jezuickich w Rzymie w 1563 r. dość szybko dotarły na ziemie polskie. Idee kongregacji mariańskich do Polski przybyły wraz z jezuitami. Pierwsze sodaliczki powstawały wśród młodzieży w kolegiach jezuickich w Braniewie i Wilnie, w 1571 r. W następnych latach kongregacje mariańskie powstawały także wśród mężczyzn, skupiając w swych szeregach królów, szlachtę, mieszczan, kupców i duchownych. Na ziemiach polskich bujnie kongregacje mariańskie rozwijały się do 1773 r. W tymże roku papież Klemens XIV skasował zakon jezuitów, co doprowadziło do upadku kongregacji i prawie do zupełnego jej zaniku. W roku 1814, kiedy to ponownie wskrzeszono jezuitów, nie przyczynił się do odrodzenia sodaliczki mariańskich na ziemiach Polskich. Polska bowiem od kilku dziesięcioleci była pod zaborami, a zaborcy na wszelkie sposoby ograniczali oddziaływanie Kościoła rzymskokatolickiego na wiernych. Dopiero lata dziewięćdziesiąte XIX. w. stały się okresem rozwoju kongregacji mariańskich, przede wszystkim pod zaborem austriackim, w Galicji. Natomiast znacznie trudniej było rozwijać kongregacje mariańskie pod zaborem pruskim i rosyjskim, gdzie prawodawstwo zaborów ograniczało działalność Kościołowi rzymskokatolickiemu.

Opracowany okres obejmuje lata 1571–1914, datą początkową jest powstanie pierwszej sodaliczki mariańskiej w Polsce – w Braniewie i w Wilnie, natomiast datą końcową jest wybuch I wojny światowej. Podstawową bazą źródłową do podjęcia badań dziejów kongregacji mariańskiej w Polsce był organ kongregacji mariańskiej *Sodalis Marianus*, na którego łamach odnajdujemy wiele sprawozdań z działalności poszczególnych kongregacji, a także opisy z kart historii sodaliczki mariańskiej w Polsce w poprzednich stuleciach. Równie cenne były przewodniki wydawane na potrzeby członków sodaliczki mariańskiej w okresie międzywojennym oraz *Przewodnik Zofii Rymarówny*¹.

¹ Zob. J. Rostworowski, *Przewodnik sodaliczki mariańskich*, Kraków 1927; Zob. Z. Rymarówna, *Przewodnik Sodalicji Mariańskich w Polsce*, Kraków 1997.

Kongregacje mariackie od XVI do XVIII w.

Pierwsze sodalicje mariańskie na terenie Polski powstały niebawem po przybyciu zakonu jezuitów. W roku 1600 kongregacje mariańskie istniały już w kilku miastach Polski, a mianowicie w Braniewie, Płocku, Kaliszu, Lublinie i Jarosławiu. Pierwsza sodalicja mariańska studentów powstała w Braniewie w 1571 r., pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia Maryi².

W 1571 r. kongregacje mariańskie istniały także w kolegium w Wilnie. W Regule Kongregacji Marjańskiej Kolegium Wileńskiego czytamy m.in.: „Celem Kongregacji N. Marii Panny jest większa chwała Boża, wynikająca z prawdziwej wiary, pobożności i zacności obyczajów. Nie jest bowiem Bogu przyjemną chwała z ust grzesznika. Osiągną tę chwałę Bożą, jeśli zachowają pilnie reguły Kongregacji i przepisy szkolne. Łatwo tego dokażą, jeśli częściej razem zbierać się będą i odprawiać pewne ćwiczenia duchowe, np. prowadzić będą rozmowy o rzeczach Bożych, dyskusje o cnotach, aby jedni na drugich patrząc, nabierali ochoty do postępu w pobożności i w dobrych obyczajach”. Dalej zachęcano sodalisów do naśladowania NMP w pobożności i cnotach chrześcijańskich. Każdy z sodalisów obowiązany był do posiadania różańca, obchodzenia świąt maryjnych, a raz w tygodniu do odmówienia litanii na Jej cześć. Ponadto do cotygodniowej spowiedzi świętej, raz w miesiącu do przyjęcia Komunii św., odwiedzania chorych, nawiedzania świątyń i niesienia pomocy potrzebującym³.

W Poznaniu założono kongregację mariańską 30 września 1574 r., liczącą 24 uczniów, w 1585 r. powstała kolejna sodalicja⁴. W sprawozdaniu do Rzymu w 1590 r. organizacja z Poznania donosiła: „Uczniów mamy około 600, większa część szlachty. Wśród nich odznaczają się uczniowie obydwóch Kongregacyj Maryańskich. Do młodszej należy prawie 60, do starszej niewiele mniej. Wszyscy oni tak płoną pragnieniem rzeczy duchowych, że nie potrzebują wędzidła. Okazało się to przede wszystkim, gdy sodalisi z obu Kongregacyj biczowali się publicznie u grobu Pańskiego, co nie było w użyciu dotąd w Polsce”. Dalej w sprawozdaniu pisano, że sodalisi również przez cały wielki Post odwiedzali szpitale, pocieszali przygnębionych, wspomagali potrzebujących, pomagali chorym, a „nawet całowali ich nogi”⁵. W 1614 r. powstała w Poznaniu kolejna kongregacja mariańska, skupiająca uczniów kolegium jezuickiego.

W 1584 r. założono sodalicję mariańską w Kaliszu w kolegium jezuickim. Z zachowanej kroniki Kongregacji mariańskiej większej pod wezwaniem Zwiastowania Matki Bożej dowiadujemy się o wielu szczegółach zarówno z życia sodalisów, jak i samej sodalicji od 1617 r. Zachowana kronika nosi tytuł: „Res gestie Congregationis Maioris B.V.M. Annuntiatae in Collegio Calisiensi S. I.” Pod datą 1635 rok czytamy, iż w dniu

² Encyklopedia wiedzy o Jezuitach na ziemiach Polskich i Litwy 1564-1995, Kraków 1996, s. 629.

³ F. Kwiatkowski, Sodalicje Marjańskie w służbie Kościoła Chrystusowego (III), SM 1935, nr 5, s. 91 – 92.

⁴ Zob. E. Kabat, Sodalicje Mariańskie w diecezji tarnowskiej 1893-1939, Praga 1997, s. 34.

⁵ F. Kwiatkowski, Sodalicje Marjańskie, s. 92.

Wniebowstąpienia Pańskiego obchodzono w kościele parafialnym prymicje, a sodalicja mariańska przygotowywała całą uroczystość. A to dlatego, że mszę św. prymicyjną odprawiał sodalis, ks. Jan Ilimiński z sodalicji kaliskiej i poznańskiej⁶.

W roku 1601 powstała sodalicja mariańska w Krakowie pod wezwaniem Wniebowzięcia NMP dla akademików. W początkach XVII w. najlepiej rozwijającą się sodalicją w Polsce była *Congregatio nobilium ad domum professam Ceacoviae*, pierwotnie funkcjonowała przy kościele św. Piotra i Pawła, a następnie przy kościele św. Barbary. Inicjatorem powstania sodalicji mariańskiej w Krakowie był Feliks Żebrowski, doktor filozofii, który jako student zetknął się z organizacją w Akademii w Wilnie. Dzięki poparciu bpa Bernarda Maciejowskiego⁷, a także wojewody Mikołaja Żebrowskiego, kanonika, a później biskupa Marcina Szyszkowskiego oraz o. Kaspra Sawickiego z towarzystwa jezusowego zawiązała się pierwsza grupa sodalicyjna wśród studentów. Pierwsze dwa lata były bardzo trudne ze względu na spory, jakie się toczyły pomiędzy jezuitami a Akademią Krakowską. Mimo tych trudności ojcowie jezuiti zmienili miejsce spotkań, przenosząc się do oratorium nad zakrystią wznoszonego wówczas kościoła św. Piotra i Pawła. Pierwsze wybory odbyły się 6 lipca 1603 r. Prefektem wybrano M. Żebrowskiego i Biesiekierskiego, a moderatorem został o. Kasper Sawicki. W zachowanym "Album Sodalium Congregationis sub titulo Assumptionis B.M.V." odnajdujemy spis pierwszych 54 sodalisów⁸. W roku 1605 do sodalicji wstępuje kolejnych 57 członków, między innymi biskup Maciej Pstrokoński⁹, kanclerz w. k. Marcin Leśniowolski. W roku 1606 przybywa 20 nowych sodalisów, a w roku następnym 23.

⁶ Por. Ze starych kronik sodalicyjnych, SM 1929, nr 5, s. 91-92. Sodalicja poznańska skierowała list do sodalisów w Kaliszu, w którym czytamy: „Sodalison Kongregacji Zwiastowania M.B. przy kolegium Tow. Jezusowego w Kaliszu – wszystkim i poszczególnym pozdrowienie w Panu. Choć W. ks. Jan Ilimiński, pierwszy asystans naszej Sodalicji, nie potrzebował żadnego polecenia, bo cnota jego jest dlań najlepszym poleceniem, a Wy ją znacie także, bo przecież niegdyś był członkiem Waszej Sodalicji, jednak nakłania nas do tego miłość nasza, jaką zdobył sobie swem współzyciem z nami. (...) Spiesz więc rodak wasz do rodzinnego miasta; idzie do was wychowanek Waszej Sodalicji, ów kwiatusek waszego ogrodu, który już dojrzał dla Boga, a teraz w waszym gronie i w waszej obecności złoży Bogu bezkrwawą ofiarę w postaci białej Hostji”. Kierownictwo sodalicji kaliskiej odpowiedziało na list, pisząc, że uroczystość prymicyjna została przez nich przygotowana jak najpiękniej, by ks. Jan Ilimiński, mógł odprawić msze św. prymicyjną w gronie przyjaciół.

⁷ P. Nitecki, Biskupi Kościoła, s.133. Ks. bp. B. Maciejewski urodził się w 1548 r. Był biskupem łuckim, wileńskim, krakowskim, arcybiskupem metropolitą gnieźnieńskim, prymasem Polski i kardynałem. „Kształcił się na dworze cesarskim w Wiedniu, chorąży nadworny koronny (1570) i starosta Borysławski (1579). Po wyborze stanu duchownego studiował w Perugii i Rzymie. Kanonik krakowski i dziekan gnieźnieński, po święceniach (1586) tymczasowy administrator diecezji łuckiej. (...) Skierowany następnie 23 V 1600 na biskupstwo krakowskie, rządy w nim objął 12 VIII 1600. Bliski współpracownik Zygmunta III Wazy, jeden z głównych twórców unii brzeskiej. Odrestaurował katedrę, przeprowadził synod diecezjalny (1601), erygował seminarium duchowne (1602), zwolennik reform Soboru Trydenckiego, zdecydowany przeciwnik innowierców, 9 VI 1604 mianowany przez Klemensa VIII kardynałem tytułu *Sancti Joannis ante Portam Latinam*, 31 VII 1606 przeniesiony na arcybiskupstwo gnieźnieńskie, rządy objął 15 IX 1606. Przeprowadził synod w Piotrkowie (1607), wspierał zakon jezuitów, nie odegrał większej roli politycznej”.

⁸ Zob. M. Bartymowski, Sodalicje w Polsce, SM 1917, nr 9-10, s. 253-254.

⁹ Zob. P. Nitecki, Biskupi Kościoła, s. 173.

W roku 1612, 12 kwietnia, król Polski, Zygmunt III został sodalisem, niebawem po nim królowa Konstancja i królewicz Władysław Zygmunt¹⁰. Za ich przykładem do kongregacji mariańskiej wstępowali zarówno duchowni, jak i świeccy dygnitarze. W szeregi kongregacji mariańskiej 3 grudnia 1669 r. wstąpił Michał Korybut Wiśniowiecki, a dwa lata później jego małżonka Eleonora. Poza nimi na liście sodalicyjnej odnajdujemy także sernarda Maciejewskiego, Jakóba Sobieskiego (ojciec Jana III), świątobliwego sufragana krakowskiego Tomasza Oborskiego¹¹ (wyświęcił 2185 kapłanów), wojewodę Marcina Leśniowskiego (jego pomnik znajduje się w kościele mariackim w Krakowie)¹², Piotra Gembickiego - późniejszego biskupa krakowskiego¹³, Józefa Welamina Rutskiego – metropolitę kijowskiego, księcia Jana Otomana, a także nuncjuszy papieskich: Jana Lancellottiego, Antoniego Santacroce, Honorata Viscontiego, Jana Lipskiego, późniejszego prymasa Andrzeja Trzebickiego¹⁴, Jeremiego Wiśniowieckiego (ojca króla Michała) i wielu innych wspaniałych mężów stanu¹⁵.

Kongregacja mariańska 14 października 1612 r. zmieniła swą siedzibę, przenosząc się do kościoła św. Barbary¹⁶, a 27 września 1614 r. umieszczono ją w nowym oratorium nad zakrystią. Niestety, bujny rozwój nie trwał długo. Pod koniec XVII w. zaczęła upadać, coraz mniej wstępowało członków, a kasata jezuitów w 1773 r. położyła kres jej istnieniu¹⁷.

W roku 1619 w Krakowie swe kongregacje mariańskie założyli mieszczanie i rzemieślnicy pod wezwaniem Narodzenia NMP. Wszystkim grupom sodalicyjnym patronowali oo. jezuici. Sodalisi kierowali się regułami sodalicyjnymi. W archiwum oo. jezuitów w Krakowie zachował się manuskrypt ustaw, który w 1607 r. został opublikowany na łamach *Sodalis Marianus*. W ustawach bractwa czytamy: „Ponieważ Najświętszą Pannę Rodzicielkę Bożą tej Congregacyey za Patronkę mamy, która tych co ley pilnie służą zwykła miłość y w potrzebach oddali, nie tylko się na służbę ley oddali, nie tylko się nad insze tym

¹⁰ Por. F. Löffler, Kongregacja maryjańska, jej istota, rzut oka na jej dzieje, cz. II, SM 1911, s. 297.

¹¹ Zob. P. Nitecki, Biskupi Kościoła, s. 152.

¹² Historia kongregacji Maryjańskich, SM 1896, nr 1, s. 8-9.

¹³ Zob. P. Nitecki, Biskupi Kościoła, s. 64. Bp P. Gembicki był biskupem przemyskim i krakowskim. Studiował w Würzburgu, Bolonii i Rzymie. Przez wiele lat był bliskim współpracownikiem Władysława IV. Biskupstwo krakowskie objął 10 XI 1642 r. Wspierał działania zakonów, a także dbał o karność kościelną, przeprowadził synod diecezjalny w 1642 r. W obawie przed Szwedami opuścił Kraków, schronił się w Raciborzu i tam zmarł.

¹⁴ Zob. P. Nitecki, Biskupi Kościoła, s. 211.

¹⁵ Zob. M. Bartymowski, Sodalicyje w Polsce, s. 255.

¹⁶ Pamiętnik dawnej Sodalisy Maryjańskiej „Nobilium” przy kościele św. Barbary w Krakowie, SM 1908, nr 3, s. 73-78. W zachowanym pamiętniku odnajdujemy krótką instrukcję dla kandydatów, kilka uchwał wydziału z lat 1609-1742, wiele listów do przyjaciół, dobrodziejów i innych sodalicyj, liczne przykłady z życia i działalności sodalicyj, kilka nekrologów wybitniejszych członków i niektóre bulle apostolskie, formularze dyplomów i innych pism. W pamiętniku m.in. czytamy: „Oprócz żywego zainteresowania ku Matce Najświętszej, Pamiętnik podnosi w naszych Sodalisach wiele innych cnót chrześcijańskich i obywatelskich. W r. 1604 za prefektury Hieronima Kaweckiego, w wielkim tygodniu Sodalisi pod przywództwem młodego Jana Zebrzydowskiego, umywają nogi ubogim studentom w szpitalu św. Ducha, a w wielki piątek w kaplicy kongregacyjnej odprawiają publiczne biczowanie. W roku 1611 pracują z wielkim zaparciem siebie około nawrócenia wielu jawnogrzeszniczków i błędnowierców, tak skutecznie, że Annały Sodalicyi pod tąż datą notują całą litanię uratowanych Bogu i społeczeństwu desperatów”.

¹⁷ Zob. E. Kabat, Sodalicyje Maryjańskie, s. 35-37.

chetliwszemi y gorętszemi w służbie ley pokazowali, lecz aby się między sobą zobopólnie do chwały Bożej y czci Nayświętszey Panny, iako naywięcey pobudzili y gorąco do wślawienia Jey zapalali” W punkcie drugim ustaw mowa jest o władzach sodalicji, kolejne punkty zwracały uwagę na stałą formację duchową jej członków. Do powinności sodalisa należało: przed złożeniem ślubowania odbyć generalną spowiedź z całego swego życia, w każdą pierwszą niedzielę miesiąca przystępować do Komunii św., a także w czasie świąt Bożego Narodzenia, Nowego Roku, Wielkanocy, w dzień Wniebowstąpienia Pańskiego, na Zielone Świątki, w Boże Ciało, w święto Zwiastowania NMP, w święto Ofiarowania Pańskiego, w uroczystość Wniebowzięcia NMP, w uroczystość św. Jana Chrzciciela, św. Piotra i Pawła i wszystkich Świętych. Obowiązkiem każdego sodalisa było uczestniczyć godzinę przed mszą św. w ćwiczeniach duchowych. Zachęcano w ustawach, by sodalis każdego dnia uczestniczył we mszy św. albo przynajmniej jeden kwadrans trwał na modlitwie. Dzień miał rozpoczynać się modlitwą, a także nią się kończyć. Szczególnym dniem, w którym wiele czasu na modlitwę do Matki Bożej sodalis miał poświęcić, powinna być sobota. Poza tym sodalisi byli zobowiązani do niesienia pomocy potrzebującym, chorym, a za zmarłych do niesienia modlitwy. Ustawy kończono zachętą, by w domu były księgi nabożne, woda święcona i obrazy święte¹⁸. Ponadto zachowały się reguły, jakie winni spełniać: prefekt¹⁹, assessor albo asystent i sekretarz.

Warto tu dodać, że w 1617 r. papież Paweł V wydał zakaz wypowiedania się publicznie, jakoby Maryja Panna poczęła się w grzechu pierworodnym, a papież Grzegorz XV zakaz ten w 1621 r. rozciągnął także na publikacje i rozprawy prywatne²⁰. Zwyczaj ten był także praktykowany w sodalicjach mariańskich, a warto dodać, że w książeczkach do nabożeństwa umieszczano słowa ślubowania. W książeczce zatytułowanej „Nabożeństwo dla wszelkiego Stanu Ludzi z uczczeniem Osobliwym Tajemnic życia Matki Boskiej Maryi Panny do druku podane przez Poprzysiężonego Sługę Maryi R.P. 1783 w Krakowie”. W książeczce tej słowa ślubowania brzmiały: „Ja N. N. obiecuję, przyrzekam, poprzysięgam, iż według wyroków Pawła 5. i Grzegorza 15. Papieży Kościoła Rzymskiego katolickiego rządców publicznie y prywatnie, chcę trzymać, twierdzić y nauczać, iż Błogosławiona Marya panna Bogarodzica bez pierworodnego grzechu jest poczęta, y tego zdania do puty będę do

¹⁸ Jak wyglądały dawne Reguły Kongregacyjne?, SM 1907, nr 1, s. 14-15.

¹⁹ Z dawnych reguł kongregacji Maryańskiej, SM 1908, nr 9, s. 262-263. Do zadań prefekta należało: być przykładem w życiu religijnym, starać się by wszyscy sodalisi zachowywali ustawy, każdego z sodalisów miał otoczyć szacunkiem, a w czasie choroby odwiedzić, a po śmierci objąć modlitwą, w razie niezgody doprowadzić do pojednania zwaśnionych braci, w każda trzecią niedzielę organizował spotkanie wszystkich odpowiedzialnych w sodalicji, by każdy mógł dokonać własnego rachunku sumienia swego postępowania, dopilnowanie środków na rzecz ubogich i potrzebujących.

²⁰ Historia kongregacji Maryańskich, SM 1896, nr 1, s. 10. Po wydanym dekrete przez Pawła V w 1617 r. i po ponownym przypomnieniu dekretu przez Grzegorza XV w Hiszpanii zaczęto obchodzić uroczystość 8 grudnia jako Uroczystość Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny. Od tej pory kapituły, akademie i bractwa zobowiązywały się bronić przywileju Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny. Zwyczaj ten niebawem przeszedł do innych krajów w Europie, także do Polski, gdzie król Władysław IV, powołał w 1634 r. do istnienia zakon rycerzy Niepokalanego Poczęcia Maryi, nosząc się z myślą o podboju Turcji, jednak zakon rycerski nigdy się nie rozwinął.

puki Kościół Święty Stolica Apostolska inaczej nie postanowi, tak mi Boże dopomóż y Święta Ewangelia”²¹.

W Warszawie w roku 1642 istniała już sodalicja mariańska pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia NMP. Jednym z pierwszych sodalisów, który złożył przyrzeczenie był król Władysław IV, „(...) przyrzekając, że będzie wiernym sługą Matki Najświętszej, a Jej Niepokalane Poczęcie gotów jest krwią swoją bronić”. Także w szeregi kongregacji mariańskiej wstąpiła królowa Cecylia Renata, bracia królewscy: Jan Kazimierz i Karol Ferdynand, siostra Katarzyna, prymas i wielu księży biskupów, senatorowie i wielu innych dygnitarzy życia społecznego i politycznego. W roku 1645 król Władysław IV odwiedził kościół *Sodalitatis regae*, wraz z królem obecny był nuncjusz papieski, posłowie z Niemiec, Francji i Wenecji. W czasie mszy św. wygłoszono kazania w języku polskim, włoskim, niemieckim i francuskim. Prezesem sodalisów wybrano nuncjusza papieskiego. Od tego czasu prawie wszystkie nowo powstałe sodalicje były pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia Maryi²².

Tak charakteryzował Jan Trzeciecki sodalisów z XVIII w.: „Między kongreganistami powstawała miłość, braterstwo, którego echa przysły do nas jeszcze w tylu opowiadaniach. Godność kongreganisty wysoko była noszoną, jakim Sodalis Marianus – to zakłęcie się za najważniejsze było uważane, podobnie jak dziś często używane, a niekiedy nadużywane słowo honoru. Z chlubą pod nazwiskiem kładziono napis *Sodalis Marianus* lub jak niektórzy skromniej *Sługa Maryi*”²³. Natomiast papież Benedykt XIV w swej bulli z 27 września 1748 r. *Gloriosae Dominae*, ukazując ich dzieje w krótkim zarysie, tak pisał o sodalicjach Najświętszej Panny: „Z pomiędzy dzieł, które uczniowie św. Ignacego na wieki pożytek Kościoła stworzyli, jedno przede wszystkim zasługuje na osobliwe uznanie. Zakon Towarzystwa Jezusowego dał początek i szerokie rozpowszechnienie pobożnym związkom, czyli kongregacjom, które pod opieką i przez szczególne nabożeństwo do Bogarodzicy dziewicy zaprawiają ucząca się młodzież do cnoty i wiedzy, bo niejako w szkole Tej, co jest matką *pięknej miłości i bojaźni Bożej i rozumienia*, prowadzić ją do szczytu doskonałości chrześcijańskiej i do portu zbawienia wiecznego. Nikt by nie uwierzył, jak zbawienne owoce dla osób wszelkiego stanu wydała już ta piękna i pobożna instytucja, która pod rozumnym kierunkiem gorliwych przewodników, umie dostosować swój ustrój i ustawy do przeróżnych warunków życia swych członków”. Dalej Benedykt XIV pochwalał sodalicje mariańskie za prowadzenie wiernych na drogi prawdy. „Ci, których od młodu wprowadziła ręka Maryi na drogę cnoty i niewinności, zdobywają sobie w kongregacji łaskę wytrwania w budującym, godnym chrześcijanina i sługi Maryi życiu, by wreszcie dojść do kresu dobrej i szczęśliwej śmierci”²⁴. Były to słowa uznania dla wszelkich dzieł, jakie prowadził zakon jezuitów, ale przede wszystkim ogromne uznanie dla kongregacji mariańskiej.

W połowie XVIII w. około 20 tys. Polaków należało do kongregacji mariańskiej. Zakon jezuitów w tym czasie w Polsce liczył cztery prowincje: wielkopolska, małopolska, mazowiecka i litewska, a w nich 51 kolegiów, 18 rezydencji i ponad 60 domów i stacji

²¹ Cyt. za. M. Bartymowski, *Sodalicyje w Polsce*, s. 256.

²² *Historia kongregacji Maryańskich*, SM 1896, nr 1, s. 10.

²³ *Księga pamiątkowa Wiecu katolickiego w Krakowie*, Kraków 1893, s. 370.

²⁴ Cyt. za F. Löffler, *Kongregacja maryjańska*, s. 71-72.

misyjnych. Wszystkich szkół średnich i wyższych, seminariów i konwiktów pod zarządem zakonu było 66. Przy każdej szkole istniała jedna lub dwie, a nawet trzy sodaliczki mariańskie dla młodszej i starszej młodzieży. Ponadto przy każdym kościele jezuickim istniały kongregacje rzemieślników czy kupców. Każda z kongregacji miała własne ustawy, odbywały się nabożeństwa i spotkania, członkowie nieśli pomoc chorym, potrzebującym, biednym i prowadzili wiele innych dzieł apostołskich²⁵.

O. Załęski w artykule *O sodalisch Marji* na łamach „Przeglądu Powszechnego” w roku 1884 pisał: „(...) Wszystko, co wartościowsze ze wszystkich stanów garnęło się do Sodaliczki. Pomagała w tem gorąca tradycyjna miłość narodu ku Matce N”²⁶. Należenie wówczas do kongregacji mariańskiej było zaszczytem²⁷.

Mimo tak pięknej karty zapisanej w historii Kościoła przez zakon jezuitów, papież Klemens XIV pod wpływem wielu nacisków ulega i 21 lipca 1773 r. wydał brewe kasacyjne zakonu jezuitów pod tytułem *Dominus ac Redemptor*²⁸. Wiele sodaliczki zupełnie upadło, a niektórymi z grup zaopiekowali się eksjezuici, inni zakonnicy i księża diecezjalni. Na ziemiach Polski tylko kilka pozostało na terenach Białej Rusi w szkołach, natomiast inne zupełnie zniknęły, w tym również sodaliczki szlacheckie i mieszczańskie. Szerzyła się obojętność religijna, która powodowała coraz większą ignorancję religijną²⁹. Po przywróceniu zakonu jezuitów 7 sierpnia 1814 r. ponownie zaczęły powstawać sodaliczki mariańskie³⁰. Tak też było i na ziemiach polskich, które od kilkudziesięciu lat znajdowały się pod władzą trzech zaborców. Brawem z 17 maja 1824 r. papież Leon XII pobłogosławił nowemu dziełu i przywrócił dawniej nadane przywileje i łaski kongregacji³¹. Jednak w Polsce proces odradzania się sodaliczki mariańskiej pod zaborami trwał znacznie dłużej niż w innych krajach Europy; i co istotne, w latach 1820-1832 na ziemiach polskich nie działała żadna kongregacja mariańska.

Kongregacje mariańskie w Polsce na przełomie XIX i XX w.

²⁵ Zob. Historia kongregacji Maryańskich, SM 1896, nr 1, s. 6.

²⁶ F. Kwiatkowski, Sodaliczki Marjańskie, s. 91.

²⁷ Kongregacje Najświętszej Panny Maryi w Polsce, SM 1903, nr 2, s. 33-35.

²⁸ Zob. K. Bielawny, Sodaliczki Mariańskie w XVIII i w I połowie XIX w. Ich upadek i odrodzenie, Społeczeństwo i rodzina. Stalowolskie Studia KUL 2006, nr 6, s. 21-26.

²⁹ Zob. J. Rostworowski, Przewodnik, s. 28.

³⁰ H. Haduch, 100-letni jubileusz przywrócenia Towarzystwa Jezusowego, SM 1914, nr 4, s. 200-201. Papież w brewe *Solicitude omnium ecclesiarum* (troska o wszystkie Kościoły) przesłanym na ręce generała jezuitów Tadeusza Brzozowskiego pisał: „Za przywróceniem zakonu zanoszą do nas prawie z całego świata jednogłośnie, naglące prośby czcigodni bracia nasi arcybiskupi etc. Uważalibyśmy się bowiem, (...) że winnych przed Bogiem najcięższej zbrodni, gdybyśmy w takiej Kościoła potrzebie zaniechali użyć zbawiennych posiłków, jakich z szczególnej swej Opatrzności Bóg nam dostarcza, a prowadzi w gnanej ustawicznymi burzami i skołatanej łodzi”.

³¹ F. Löffler, Kongregacja mariańska, s. 18.

Ludność polska po utracie niepodległości dostała się pod panowanie trzech zaborców: Rosji, Prus i Austrii. Przede wszystkim pod zaborem rosyjskim i pruskim Polacy szczególnie silnie odczuwali skrupowanie i ograniczenie wolności. Zaborcy w pełni świadomi, że katolicyzm i polskość są ze sobą bardzo mocno związane, nie dopuszczali do działalności organizacji polskich, a w sposób szczególny sodalicji mariańskich. „Nie wolno w polskim języku uczyć się poznawać Boga i modlić się w kościołach, nie wolno wzywać Jego Imienia ani imienia NMP. Głośnie *Regina Regni Poloniae* wywołuje srogie prześladowania i kary”³². Korespondent na łamach „Pielgrzyma” w artykule zatytułowanym *Różaniec a policja* pisał: „W uroczystość Trzech Króli odbyła się znowu rewizja u p. Koszałki w Lęborku (w Pomeranii) o godz. 5-ej po południu. Z policji przybył burmistrz z komisarzem, a właśnie trafili do p. Koszałki, gdy odmawiał różaniec ze swą rodziną. Na różaniec przybyło dużo innych dzieci polskich. Burmistrz wydalil wszystkie dzieci z pokoju, poczem rozpoczęli rewidować wszystkie kąty, ale nic nie znaleźli. Następnie zabrali na policję dzieci p. Koszałki, i te, które przybyły na różaniec. Tam wypytywano dziatki o różne rzeczy i powiedziano im, aby do p. Koszałki nadal nie chodziły”. W innej korespondencji sodalis zanotował: „(...) Na jednej z ostatnich korespondencji sołeckich badał komisarz obwodowy polsko-katolickich sołtysów, czy po kościołach naszych księża razem nie odmawiają w litanii loretańskiej *Królowo Polski módl się za nami*. A kiedy nasze wiarusy odpowiedziały potakująco, wtedy pan komisarz zaczął ich pouczać, że ani w kościołach, ani nawet w domach swoich w ten sposób modlić się im nie wolno, inaczej bowiem mogliby się narazić na nieprzyjemności”³³. Należy sądzić, że podobnych i o wiele większych nieprzyjemności Polacy ze strony zaborców doznawali każdego dnia.

Sodalicje mariańskie pod zaborem austriackim

Po wielu latach od kasaty jezuitów i ponownym odrodzeniu się zakonu na ziemiach polskich pierwsi jezuita przybyli do Galicji. Jednak nie mogli zakładać organizacji kościelnych z powodu restrykcyjnych przepisów józefińskich. Dopiero za zgodą cesarza w 1836 r., 8 grudnia, utworzono pierwszą sodalicję mariańską w szkole jezuickiej w Tarnopolu. Kolejna w 1839 r. powstała w Nowym Sączu, a trzecia w Konwicznie we Lwowie³⁴. Niestety, długo nie działała, na skutek wypędzenia jezuitów z Galicji w 1848 r., sodalicja przestała działać³⁵. Ponownie sodalicje mariańskie mogły działać od 1872 r., powstały w gimnazjum tarnopolskim, a także w 1888 r. w gimnazjum chyrowskim. Ta ostanía skupiała w swych

³² Kongregacje Najświętszej Panny Maryi w Polsce, SM 1903, s. 35-36. (Sprawozdanie przesłane przez Karola hr. Scipiona z Kongr. Św. Józefa w Krakowie do Fryburga na II. Kongres międzynarodowy ku czci Matki Bożej i odczytane na posiedzeniu sekcji francuskiej w d. 21. sierpnia 1902 r.)

³³ Cyt. za Z. Rymarówna, Sodalicje mariańskie w Polsce od XIX do 1914 r., s.3. (maszynopis w zbiorach autora).

³⁴ M. Bartymowski, Sodalicje w Polsce, , s. 259.

³⁵ Encyklopedia wiedzy o Jezuitach na ziemiach Polskich i Litwy 1564-1995, Kraków 1996, s. 629.

szeregach 145 sodalisów³⁶. Ojcowie jezuici w II połowie XIX w. podejmowali się głoszenia misji i rekolekcji parafialnych w wielu parafiach Galicji i Wielkopolski. Wpłynęło to na rozwój kongregacji mariańskich. Wielkie zasługi w propagowaniu idei sodalicyjnych wśród księży oraz wiernych odegrał o. Stanisław Załęski.

W 1886 r. założył o. s. Załęski sodalicję mariacką wśród kupców w Krakowie. Warto tu nadmienić, że sodalicja kupców w Krakowie istniała od 1619 r. założona przez oo. jezuitów i działała do 1773 r., do roku kasaty zakonu jezuitów. Po o. S. Załęskim od 1893 r. moderatorem kongregacji był o. Stefan Bratkowski, a prefektem – Kazimierz Zajączkowski³⁷. W roku 1893 sodalicja kupców miała w swych szeregach 60 członków³⁸.

Dwa lata później, w 1888 r., powstała sodalicja pań przy kaplicy urszulanek³⁹. O. Bratkowski założył kongregację w Krakowie dla mężczyzn, a o. Marjjan Morawski w lutym 1891 r. kongregację akademicką pod wezwaniem NMP Gromnicznej. Prefektem był Kazimierz Zaczek, kongregacja akademików liczyła 67 członków i 8 kandydatów w 1905 r. Sodalisi pracowali podzieleni na kilka sekcji, a mianowicie św. Wincentego a Paulo, nauk apologetycznych, herbaciarni, informacyjnej i komitetu wykładowego. Każdy z sodalisów mógł realizować swe umiejętności w jeden z sekcji⁴⁰.

Natomiast w marcu 1891 r. o. M. Czermiński założył sodalicję dla młodzieży szkolnej, która działała zaledwie półtora roku, ponieważ na żądanie rady szkoły została zlikwidowana⁴¹. W tym czasie działała także kongregacja dla młodzieży handlowej pod wezwaniem Nawiedzenia NMP przy kościele św. Barbary, założył ją 7 lipca 1895 r. o. Bratkowski. Moderatorem kongregacji był o. Jarosław Rejowicz, a prefektem Władysław Chlebiński, członków liczyła 58, z tego 25 kandydatów. W 1904 r. ks. bp Anatol Nowak⁴² poświęcił sztandar kongregacji. Kolejna kongregacja powstała 22 lutego 1894 r. dla obywateli ziemi samborsko-przemyskiej, skupiała w swych szeregach 33 członków. Także w Krakowie działała kongregacja młodzieży rękodzielnej, która powstała 26 maja 1896 r., moderatorem był o. Jarosław Rejowicz, a prefektem Kasper Biczynski. Liczyła w początkach XX w. 45 członków i 18 kandydatów. Celem tej sodalicji było podniesienie życia religijnego wśród młodzieży rękodzielnej. Dość liczna była sodalicja pań, która skupiała w swych szeregach 107 sodalisek. Powstała 2 lutego 1886 r., moderatorem był o. Józef Tuszowski, a prezydentką Stefania Węclowiczowa. Sodaliski katechizowały dzieci zaniedbane religijnie. Licniejszą kongregacją od poprzedniej była sodalicja dzieci Maryi Nauczycielek, która powstała w grudniu 1897 r. Moderatorem był o. Stefan Bratkowski, a prezydentką Joanna Pogonowska, dyrektorka szkoły wydziału żeńskiego im. Konarskiego. Kongregacja liczyła 132 członkinie i 27 kandydatek. Sodalisci działali w czterech Kołach: 1. Pomoc w nauce

³⁶ Zob. *Historia Kongregacji Maryańskich*, SM 1896, nr 1, s. 11.

³⁷ Zob. W. Truskowski, *Sprawozdanie Krakowskiej Sodalicji Kupieckiej za rok 1903/4*, SM 1904, s. 196-200.

³⁸ E. Kozłowski, *Przegląd polskich Sodalicji Maryańskich*, SM 1906, nr 1, s. 65.

³⁹ E. Kabat, *Sodalicje Mariańskie*, s. 39; Zob. Z. Rymarówna, *Przewodnik sodalicji*, s. 49.

⁴⁰ E. Kozłowski, *Przegląd polskich*, s. 66.

⁴¹ Por. J. Rostworowski, *Przewodnik*, s. 30 – 31.

⁴² P. Nitecki, *Biskupi Kościoła*, s. 149. Ks. bp Anatol Nowak urodził się 26 kwietnia 1862 r. Studia odbył w Krakowie i Przemyślu. Święcenia kapłańskie przyjął w Krakowie w 1885 r. Wikariuszem był w parafii w Bolechowicach i Podgórzu. Sakrę biskupią przyjął 30 grudnia 1900 r. W 1924 r. objął rządy diecezja przemyską, rozwinął kult maryjny i wspierał apostołat świeckich.

ubogim uczniom; 2. Szycie bielizny i odzieży dla ubogich uczennic; 3. Pomoc chorym i potrzebującym; 4. Szycie bielizny liturgicznej dla najuboższych parafii w kraju⁴³.

Wśród wielu innych sodalicji w roku 1897 założono kongregację mariańską kapłanów diecezji tarnowskiej pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia NP. Maryi i św. Stanisława Biskupa i Męczennika. Kongregację kapłańską założył ks. kardynał Jan Puzyna⁴⁴, biskup krakowski. Pierwszym prefektem był ks. prałat Józef Pelczar⁴⁵, a po nim został ks. bp Anatol Nowak, sufragan krakowski. Członkiem kongregacji kapłańskiej, mógł zostać tylko kapłan diecezji krakowskiej. W 1905 r. sodalicja kapłańska liczyła 273 kapłanów.

W pierwszych sześciu latach XX w. powstało w Krakowie kilka kolejnych kongregacji. Sodalicja nauczycielek wiejskich powstała 1 lutego 1903 r., moderatorem był o. Stefan Bratkowski, a prezydentką Maria Zagórzańska. Po trzech latach działalności swej kongregacja liczyła 36 sodalisek i 10 aspirantek. Działalność sodalisek skupiała się przede wszystkim na szerzeniu oświaty wśród ludu⁴⁶, pomocą księżom katechetom w nauczaniu religii⁴⁷, w przygotowaniu dzieci do I Komunii św., prowadzeniu bibliotek parafialnych, a także ufundowały dwa stypendia dla biednych studentek⁴⁸. Sodalicja pań biurowych powstała 6 maja 1904 r., moderatorem był o. Józef Truszowski, a prezydentką Zofia Niedźwiedzka. Do tej kongregacji w 1905 r. należały 23 członkinie. Celem tej kongregacji było katechizowanie dzieci religijnie zaniedbanych, a także prowadzenie wypożyczalni książek religijnych⁴⁹. Niebawem powstała także sodalicja pracownic konfekcji damskiej, licząca 32 członkinie, kongregacja pracownic warsztatowych licząca 25 członkiń i kongregacja młodzieży c. k. seminarium nauczycielskiego licząca 20 sodalisów⁵⁰. W 1906 r., 2 lutego, powstała sodalicja mariańska młodzieży seminarium nauczycielskiego męskiego pod wezwaniem NMP Gromnicznej i św. Stanisława Kostki. Moderatorem był o. Józef Tuszowski, a prefektem

⁴³ E. Kozłowski, *Przegląd polskich*, s. 67.

⁴⁴ Zob. P. Nitecki, *Biskupi Kościoła*, s. 174. Ks. bp Jan Puzyna urodził się 13 września 1842 r. Studiował we Lwowie, Pradze i Przemyślu, gdzie przyjął święcenia kapłańskie w 1878 r. Duszpasterzował jako wikariusz w Przeworsku. Przez wiele lat był wicerektorem seminarium duchownego w Przemyślu. Sakrę biskupią przyjął 25 marca 1886 r. w Rzymie. Prekonizowany biskupem krakowskim 22 stycznia 1895 r. Rządy w diecezji objął 17 lutego 1895 r. w czasie swej posługi pasterskiej podjął się renowacji katedry, erygował wiele nowych parafii, propagował misje ludowe, dbał o rozwój oświaty i rekolekcji oraz misji parafialnych. Mianowany 15 kwietnia 1901 r. kardynałem przez papieża Leona XIII. Zmarł 8 września 1911 r.

⁴⁵ Ks. bp. Józef Sebastian Pelczar urodził się 17 stycznia 1842 r. kształcił się w Rzeszowie i Przemyślu, gdzie przyjął święcenia kapłańskie w 1864 r. Dalsze studia po święceniach kapłańskich kontynuował w Rzymie. Jako wikariusz duszpasterzował w Wojutyczach i Samborze. Od roku 1869 prowadził wykłady w seminarium duchownym w Przemyślu, a od 1877 na Uniwersytecie Jagiellońskim, gdzie był dziekanem Wydziału Teologicznego i rektorem. Sakrę biskupią przyjął 19 marca 1899 r. Rządy diecezją przemyską objął 13 stycznia 1901 r. Przeprowadził trzykrotnie synod diecezjalny w 1902 r., w 1908 i w 1914 r. Autor wielu publikacji teologicznych. Zmarł 28 marca 1924 r. Jan Paweł II beatyfikował bpa J. S. Pelczara w Rzeszowie 2 czerwca 1991 r.

⁴⁶ Zob. Odezwa Krakowskiej Sodalicji Panów w sprawie Towarzystwa Oświaty Ludowej, SM 1907, s. 4-6.

⁴⁷ Zob. Wpływ nauczyciela jako Sodalisa Marji, SM 1927, nr 7-8, s. 104-1117.

⁴⁸ E. Kozłowski, *Przegląd polskich Sodalicji Maryańskich*, cz. II, SM 1906, z. 1, s. 99.

⁴⁹ Zob. C. Sieprawska, *Apostolstwo modlitwy w życiu sodalisa*, SM 1933, nr 7-8, s. 120-122.

⁵⁰ E. Kozłowski, *Przegląd polskich Sodalicji Maryańskich*, cz. II, SM 1906, z. 1, s. 100.

Michał Cwiżewicz. Kongregacja w swych szeregach w pierwszym roku swego istnienia skupiała 20 sodalisów⁵¹.

Kongregacje mariańskie w Krakowie z początkiem XX w. skupiały w swych szeregach kilkaset członków. Była to jedna z najprężniej działających organizacji katolickich w ramach Kościoła rzymskokatolickiego. Opiekę duchową nad sodalicjami sprawowali przede wszystkim oo. jezuici.

Przy kolegium jezuickim 13 listopada 1892 r. w Starej Wsi, powstała sodalicja mariańska ziemi sanockiej⁵². W chwili powstania kongregacja liczyła 18 członków. W roku następnym do kongregacji należało 48 członków, a w roku 1894 na skutek powstania sodalicji mariańskiej w Brzeżanach liczba członków zmalała, gdyż wielu z nich mieszkających we wschodniej części Galicji przystąpiło do kongregacji brzeżańskiej. Do kongregacji należało 40 sodalisów. Przez trzy lata kongregacja mariańska w Starej Wsi odbyła 6 zgromadzeń ogólnych i 14 posiedzeń zarządu. Każdy z sodalisów w Starej Wsi był zobowiązany do odprawienia trydniowych rekolekcji sodalicyjnych. Na kolejnych spotkaniach sodalisi ze Starej Wsi postulowali, by działania w kraju wszystkich sodalicji były koordynowane przez zarząd centralny, a także by powstał organ prasowy. Niebawem powstało czasopismo pod tytułem „Sodalis Marianus”⁵³. Kolejny postulat dotyczył założenia ruchomej czytelnicy w Starej Wsi, tak by książki mogły docierać do wszystkich mieszkańców pobliskich miejscowości. W 1895 r. na spotkaniu kongregacji mariańskiej 17 listopada polecono, by sodalisi czynili starania w radzie szkolnej, by szkoły ludowe i ochronki pod swój zarząd przejmowały służebniczki NMP⁵⁴. W 1905 r. w Starej Wsi istniało i działało już pięć sodalicji mariańskich. Najstarszą była sodalicja panów ziemi sanockiej. Poza tym działała także kongregacja nauczycieli, nauczycielek, dzieci Maryi i nauczycielek w Krośnie założona w 1904 r. Moderatorem był o. Wawrzyniec Tomniczak, a prezydentką Cecylia Kuczkowska. Sodalicja liczyła 40 członków.

Sodalicja panów ziemi przemysko-samborskiej powstała 23 lutego 1894 r. Po dwóch latach działania kongregacja mariańska panów z Chyrowa przesłała swe sprawozdanie z 1 maja 1896 r. do centrali i do redakcji „Sodalis Marianus”. Z zachowanego sprawozdania dowiadujemy się o ustawicznej formacji duchowej członków sodalicji w postaci rocznych rekolekcji, częstej spowiedzi świętej, wspólnej Komunii św. oraz wspólnych spotkań formacyjnych, organizacyjnych i wyborczych. Dalej w sprawozdaniu kongregacji chyrowskiej czytamy, że sekretarzem wybrano jednogłośnie p. Edmunda Górskiego,

⁵¹ Por. Rzut oka na liczbę i działalność Sodalicji Maryańskich w Krakowie, SM 1904, s. 340-351.

⁵² E. Kozłowski, Przegląd polskich Sodalicji Maryańskich, cz. III, SM 1906, z. 1, s. 137.

⁵³ T. Bzowski, Na 25-lecie „Sodalisa”, SM 1926, nr 12, s. 177-179. W pierwszym numerze „Sodalis Marianus” w roku 1896 na pierwszej stronie redakcja napisała: „Sodalis Marianus! Stare to godło nasze. Nosili je z chlubą przez wieki nasi królowie, hetmani i kanclerze, senatorowie i rycerze, szlachta i mieszczaństwo. I my pod tem godłem rozpoczynamy w imię Boże wydawnictwo organu Związku Kongregacji Marjańskich, tych Sodalicji, które obok innych katolickich towarzystw, są objawem zwrotu opinji i działalności społecznej ku temu, co wieczne i nieśmiertelne – ku prawdzie Chrystusowej. Być wiernym w całym tego słowa znaczeniu organem tych stowarzyszeń, sprawozdawcą i pomocnikiem ruchu katolickiego dla przyswojenia społeczeństwu uchwał wiecowych w życiu i czynie, a zawsze wyrazem szczerzej myśli katolickiej dla chwały Bożej”.

⁵⁴ Sprawozdanie z zewnętrznego działania kongregacji mariańskiej w Starej Wsi od założenia jej dnia 13 listop. 1892, SM 1996, nr 4, s. 83-84.

czwartym konsulatorem – p. Kazimierza Bielańskiego, do kongregacji przybyło 10 nowych członków jako kandydatów, a z wielkim zadowoleniem przyjęto gazetkę „Sodalis Marianus” i uznano ją za organ sodalicyi mariańskiej⁵⁵. Spotkania kończono wspólną modlitwą, którą prowadził prefekt⁵⁶. Moderatorem sodalicyi panów był o. Józef Hrubanta od jej powstania, aż do 8 września 1905 r. Kolejnym był o. Eugeniusz Helczyński, a prefektem był Ludwik Balicki w latach 1894-1902. Po nim funkcję tę pełnił hr. Ignacy Bobrowski. W 1905 r. kongregacja w swych szeregach skupiała 51 sodalisów, a co ważne, przede wszystkim właściciele dóbr ziemskich, którzy swymi ofiarami wspierali budowę domu rekolekcyjnego w Chyrowie⁵⁷.

Poza kongregacją panów w Chyrowie powstała także kongregacja konwiktowa, która nawiązywała do kongregacji tarnopolskiej⁵⁸ założonej w 1871 r. Ta powstała 8 stycznia 1888 r., a pierwszym jej moderatorem był o. Józef Hrubant, jego następcą był Teofil Bzowski, a prefektem Roman Broniewski, uczeń klasy VIII. W 1905 r. kongregacja konwiktowa liczyła 40 sodalisów i 31 kandydatów. Celem działania sodalicyi konwiktowej było przede wszystkim „wytrobienie charakterów i szlachetnych ludzi”, aby w przyszłości byli dobrymi działaczami na polu katolicko-społecznym⁵⁹.

W maju 1893 r. zawiązała się kongregacja w Brzeżanach licząca około 50 członków⁶⁰. Niestety, po kilku latach sodalicya mariańska przestała działać. W Jazłowcu kongregacja mariańska dzieci Maryi Niepokalanie Poczętej Królowej Korony Polskiej powstała 1 maja 1894 r. dla uczennic zakładu sióstr Niepokalanego Poczęcia N.P. w domu zakonnym, pod wezwaniem Korony Królowej Polski i św. Stanisława Kostki. Moderatorem przez długie lata był o. Ignacy Miskiewicz, a prezydentką Anna Dzieduszycka. Kongregacja liczyła 106 sióstr. W Kochawinie kongregację mariańską pań założył abp Teodorowicz 2 sierpnia 1902 r. pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny i św. Stanisława Kostki. Moderatorem był ks. prał. Trzepiński, a prezydentką M. Harsdorfowa. Kongregacja liczyła 40 członkiń. Zadaniem kongregacji było uczenie dzieci katechizmu. Także otaczano troską rodziny polskie rozrzucone po wielu mniejszych wioskach⁶¹.

We Lwowie po uroczystym nabożeństwie 3 marca 1889 r. założono kongregację mariańską dla młodzieży pod wezwaniem NMP Niepokalanego Poczęcia. Pierwszym moderatorem był o. Stefan Bratkowski, a pierwszym prefektem Zygmunt Zalewski, kolejnym Janusz Przygodzki, Roman Bielański, Mieczysław Loebel, książe Paweł Sapieha, dr Jan Starzewski, a w roku 1895/96 jako siódmy Adam Ścibor Ryłski. Przy założeniu kongregacji

⁵⁵ Zob. J. Rejowicz, *Sodalis Marianus*, SM 1906, z. 1, s. 4-6.

⁵⁶ Sprawozdanie z życia Kongregacji obywatelskiej chyrowskiej z 1 maja 1896 r., SM 1896, z. 1, 85-87.

⁵⁷ E. Kozłowski, *Przegląd polskich*, s. 62-62; Zob. *Odezwa do sodalicyi polskich*, SM 1910, s. 166.

⁵⁸ Zjazd w Chyrowie, SM 1904, s. 107 – 114. W 23. rocznicę założenia kongregacji konwiktowej w Chyrowie odbył się zjazd sodalisów 24-25 września 1904 r. W spotkaniu uczestniczyło kilkaset osób, którzy przybyli z różnych stron Polski. Jednym z referentów w czasie zjazdu był dawny sodalis, adwokat z Krakowa L. Szalay, który mówił o odważnym wyznawaniu swej wiary. „Wystąpił energicznie przeciw wszelkim kompromisom w rzeczach wiary; wskazał na obowiązek czuwania i mężnej walki wszędzie, gdzie chodzi o prawdę i etykę chrześcijańską. Do walki tej pierwsi stanąć winni Sodaliszi”.

⁵⁹ E. Kozłowski, *Przegląd polskich*, s. 62-62.

⁶⁰ Zob. *Historia kongregacji Maryańskich*, SM 1896, nr 1, s. 12.

⁶¹ E. Kozłowski, *Przegląd polskich*, s. 369..

do sodalicy należało 13 członków, w 1892 roku było ich już 60, a z początkiem 1895 r. – 89. Sodalisi każdego roku uczestniczyli w rekolekcjach adwentowych i wielkopostnych, w nabożeństwach kongregacyjnych w niedziele i święta, konsulta⁶² odbywała spotkania raz albo dwa razy w miesiącu. Poza tym organizowano wspólne wycieczki, pielgrzymki i spotkania towarzyskie. W roku 1896, 7 lipca, odbyło się walne zebranie kongregacji mariańskich we Lwowie. W zebraniu, poprzedzonym uroczystą Eucharystią w kościele oo. jezuitów, w czasie której poświęcono sztandar kongregacji lwowskiej⁶³, uczestniczyło około 150 sodalisów. Zebranie otworzył prezes związku kongregacji August Gorayski. Głos zabrał także przewodniczący związku i redaktor organu kongregacji „Sodalis Marianus” Franciszek Morawski. Redaktor naczelny poinformował sodalisów, iż pierwszy numer *Sodalisa* ukazał się w lutym 1896 r. w nakładzie 2 tys. egzemplarzy, apelował by sodalisi nadsyłali informacje ze swych kongregacji, a także zajęli się kolportażem pisma. Pojawił się także postulat, by w następnym roku sodalisi odbyli pielgrzymkę do Rzymu. Na koniec spotkania poinformowano sodalisów o przygotowanej książeczce, która będzie przewodnikiem dla sodalisów⁶⁴.

W 1899 r., 23 stycznia, powstała kongregacja mariańska alumnów seminarium duchownego pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny i bł. Jakuba de Strepa. Opiekę nad kongregacją sprawował ks. abp Józef Weber⁶⁵, rektor seminarium. Pierwszym moderatorem był o. Alfred Wróblewski, a następnie księża: Feliks Bystrzonowski, Jan Dihm i dr Albin Warnelewicz. Prefektem był Zygmunt Wiszniewski. Kongregacja w 1905 r. liczyła 101 członków. Celem sodalicy było utworzenie w przyszłości kongregacji kapłanów. Od 1897 r. istniała sodalicy panów, a od 1905 r. uzyskiwała nowy dyplom z Rzymu pod wezwaniem Matki Boskiej Gromnicznej i św. apostołów Piotra i Pawła. Moderatorem był o. Alfred Wróblewski, a prefektem w 1906 r. – baron Leon Dormus. Sodalicy w swych szeregach skupiała 153 członków. Członkowie działali w kilku sekcjach. I tak sekcja miłosierdzia⁶⁶ miała za cel opiekę i pomoc materialną dla młodzieży szkół średnich, sekcja eucharystyczna⁶⁷ urządzała wspólne adoracje Najświętszego Sakramentu, procesje, pielgrzymki, wspólne nabożeństwa, rekolekcje, opiekowała się chorymi sodalisami, i sekcja społeczna⁶⁸.

W Bochni kongregacja mariańska powstała 25 marca 1904 r. Moderatorem był ks. Franciszek Lipiński, asystentem Jan Rożański, dyrektor szkoły wydziałowej męskiej, sodalicy skupiała w swych szeregach w pierwszych dwóch latach istnienia 42 członków⁶⁹.

⁶² Zob. F. Walczak, Konsulta sodalicyjna, SM 1930, nr 11, s. 201-209.

⁶³ Sprawozdanie z Walnego Zgromadzenia Kongregacji mariańskich odbytego we Lwowie dnia 7 lipca 1896 r., SM 1896, nr 7, s. 220. Sztandar kongregacji lwowskiej wykonały siostry franciszkanki we Lwowie. Przed poświęceniem sztandaru głos zabrał o. S. Bratkowski, a gwoździe pamiątkowe w drzewiec wbijali: marszałek krajowy hr. Stanisław Badeni, ks. Henryk Jackowski, August Gorayski, prof. Tadeusz Piłat, Prus Wiśniowski, ks. Andrzej Lubomirski, Jan Czorba (z kongregacji poznańskiej), Ludwik Balicki, ks. Stefan Bratkowski, ks. Wróblewski, ks. Władysław Fiszer i Adam Ścibor Rylski.

⁶⁴ Tamże, s. 225-227.

⁶⁵ Zob. P. Nitecki, Biskupi Kościoła, s. 219.

⁶⁶ Zob. R. Moskała, Sekcje charytatywne, SM 1930, nr 7-8, s. 145-155.

⁶⁷ Zob. H. Haduch, Sodalicya a Eucharystia, SM 1913, nr 1, s. 85-96.

⁶⁸ R, Moskała, Możliwość i warunki społecznej pracy Sodalicyj, SM 1931, nr 10, s. 201-205.

⁶⁹ E. Kozłowski, Przegląd polskich, s. 62.

Druga grupa kongregacyjna dzieci Maryi pań i panien powstała 5 kwietnia 1906 r. Agregowana do Prima Primaria 25 marca 1906 r. pod wezwaniem Matki Boskiej Dobrej Rady i Św. Józefa. Spotkania modlitewne odbywały się przy kaplicy Matki Boskiej Różańcowej w kościele parafialnym. Moderatorem był ks. Alojzy Nalepa, katecheta gimnazjalny. Prezydentką wybrano Julię Żótkiewiczową⁷⁰. Do kongregacji przynależało 14 sodalisek i 39 kandydatek⁷¹.

W Cieszynie na początku XX w. istniały dwie sodaliczki mariańskie, męska i Kongregacja Mariańska pań i panien Polek. Ta druga powstała 1 maja 1904 r. pod wezwaniem Zwiastowania NMP i pod patronatem Stanisława Kostki. Pierwszym moderatorem był o. Józef Lipski, superior domu o. jezuitów, a prefektem Klementyna Winkowska. Kongregacja liczyła 36 członkiń i 9 aspirantek. Istnienie sodaliczki mariańskiej w tym mieście miało ogromne znaczenie. W sprawozdaniu przesłanym do „Sodalis Marianus”⁷² czytamy: „(...) Nie bez trudności bowiem rozwija się tu na kresach nasza Sodalicya, gdzie wśród zacieklej i otwartej walki wyznaniowej i narodowościowej zajęła wybitne stanowisko pielęgnowania i bronięcia zasad wiary katolickiej”⁷³.

W Jarosławiu na początku XX w. działały cztery kongregacje mariańskie. Sodaliczka panów powstała 15 listopada 1904 r., pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny i apostołów Piotra i Pawła⁷⁴. Moderatorem był ks. Wawrzyniec Motyl, prefektem ksiądz Witold Czartoryski. W 1905 r. liczyła 30 członków, spotkania odbywały się raz na dwa miesiące, w czasie których wygłaszano referaty dotyczące działalności katolicko-społecznej. Sodaliczka pań pod wezwaniem Matki Boskiej Dobrej Rady powstała w 1901 r. Moderatorem był ks. W. Motyl, prezydentką hrabina Jadwiga Czartoryska. Do kongregacji należało 40 członków. Sodaliczka pań organizowała rekolekcje dla swych członkiń⁷⁵, dla nauczycieli w sierpniu, opiekowała się ochronką sióstr felicjanek i niosła pomoc materialną potrzebującym. Od września 1901 r. istniała także sodaliczka dzieci Maryi dla nauczycielek. Najstarszą kongregacją w Jarosławiu była sodaliczka dzieci Maryi dla uczennic. Powstała 25 maja 1897 r. Moderatorem był o. Stefan Bratkowski⁷⁶, prezydentką Stefania Stecka. Kongregacja w 1905 r. liczyła 89 członków⁷⁷.

Kongregacja mariańska pań w Jaśle powstała 28 stycznia 1906 r. pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia NMP i pod patronatem Stanisława Kostki. Moderatorem był ks. kan. Fałęcki, katecheta gimnazjalny, a prezydentką Anna Baranowska. Sodaliczka liczyła 26 członkiń i 6 aspirantek.

Na Śląsku austriackim w Karwinie założono 23 kwietnia 1905 r. sodaliczkę mariańską młodzieńców i panien. Moderatorem był o. Paweł Klein, prefektem Augustyn Chlebowczyk.

⁷⁰ Zob. Sprawozdanie sodalisyi Dzieci Maryi w Bochni, SM 1907, nr 6, s. 68-69.

⁷¹ E. Kozłowski, Przegląd polskich Sodalicyj Maryańskich, cz. IV, SM 1906, z. 1, s. 365.

⁷² Zob. J. Rostworowski, Przewodnik, s. 31-32.

⁷³ E. Kozłowski, Przegląd polskich, s. 63-64.

⁷⁴ W. Rejowicz, Działalność polskich sodalicyj Marjańskich, SM 1920, nr 9-10, s. 133.

⁷⁵ Zob. Sodaliczki Mariańskie a Apostolstwo Modlitwy, SM 1930, nr 7-8, s. 151-155.

⁷⁶ Zob. J. Rostworowski, Przewodnik, s. 30-31.

⁷⁷ E. Kozłowski, Przegląd polskich Sodalicyj Maryańskich, cz. IV, SM 1906, z. 1, s. 365-366.

Kongregacja skupiała w swych szeregach 38 sodalisów. Poza formacją duchową⁷⁸ sodalisi organizowali także wieczorki poetyckie na cele charytatywne⁷⁹.

W Kołomyi z początkiem XX w. powstały trzy sodalicje mariańskie: Kongregacja mariańska panów, Kongregacja Mariańska Pań i panien oraz Kongregacja Mariańska w zakładzie ss. Urszulanek. Sodalicję mariańską panów założył o. Józef Hrubant, 10 stycznia 1904 r. Celem sodalicji było wyrobienie za pomocą szczególniejszej czci Bogarodzicy dzielnych uczniów Chrystusa, aby przez nich uświęcić społeczeństwo. Prefektem kongregacji był dr Mikołaj Krzysztofowicz, poseł, wicemarszałek, właściciel dóbr ziemskich. Sodalicja liczyła 22 członków i 3 aspirantów. Natomiast Kongregacja pań i panien powstała 8 grudnia 1903 r., jej moderatorem był o. Józef Hrubant, prezydentką Józefina Torosiewiczowa. Sodalicja liczyła 60 członkiń i 5 aspirantek. Głównym celem, jakie stawiała sobie kongregacja, było ożywienie życia religijnego wśród członkiń. Trzecia kongregacja mariańska panien powstała 24 lutego 1903 r. w zakładzie ss. urszulanek pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej i św. Stanisława Kostki. Moderatorem także był o. J. Hrubant, a prezydentką Stanisława Schwarcówna. W swych początkach liczyła 20 sodalisek i 7 aspirantek⁸⁰. Poza formacją duchową sodaliski wspierały swymi darami dzieci przebywające w ochronce.⁸¹

Sodalicja dzieci Maryi pań w Krośnie powstała w 1904 r. Moderatorem był o. Stanisław Lic, a po nim o. Apoloniusz Kraupa. Prezydentką była Cecylia z hr. Potockich Kaczkowska. Kongregacja liczyła 41 sodalisek i 6 aspirantek. Sodaliski służyły pomocą w Towarzystwie św. Wincentego á Paulo, prowadziły tanią kuchnię i herbaciarnię dla młodzieży szkolnej, a nawet podjęły się budowy ochronki⁸².

W Nowym Sączu z początkiem XX w. istniało sześć kongregacji mariańskich. W swych szeregach skupiały mężczyzn, kolejarzy, rzemieślników, dzieci i pedagogów. Sodalicja panów Ziemi Sądeckiej powstała 10 września 1904 r. Moderatorem był o. Stanisław Załęski, a prefektem dr Władysław Pec, starszy radca skarbowy. W 1905 r. w swych szeregach kongregacja skupiała 32 członków. Sodalicja kolejowa powstała 8 grudnia 1904 r., moderatorem był o. Józef Gadowski, a prefektem Polonyi, urzędnik kolejowy. Za cel sodalicja kolejarzy stawiała sobie obronę katolików przed ideami socjalistycznymi⁸³.

⁷⁸ Zob. K. Saw, Wyrobienie wewnętrzne w Sodalicji, SM 1930, nr 2, s. 39-44. Istotą kongregacji mariańskiej była formacja duchowa sodalisów. Autor publikacji pisze: „(...) Bo co to jest Sodalicja? Jest to związek ludzi, którzy z miłości do Matki Bożej i za Jej szczególniejszą pomocą, chcą dążyć do wybitnej cnoty chrześcijańskiej, wyrabiając w sobie ducha wiary, by go następnie we wszystkich zastosowaniach wnieść w życie prywatne i publiczne. Sodalis zatem ma się stać wybornym katolikiem”.

⁷⁹ E. Kozłowski, Przegląd polskich, s. 64.

⁸⁰ Zob. W. Mariaux, Sodalicyjne przyrzeczenie, SM 1938, nr 9, s. 376-377.

⁸¹ Wykaz polskich sodalicji mariańskich, SM 1910, s. 315-316; Zob. Przegląd polskich Sodalicji Maryańskich, SM 1906, nr 1, s. 64-65.

⁸² E. Kozłowski, Przegląd polskich Sodalicji Maryańskich, cz. IV, SM 1906, nr 1, s. 366.

⁸³ Zob. Słowo o świętowaniu niedzieli, SM 1896, nr 4, s. 65-71; Zob. Jak święcić niedzielę? Zastosowanie praktyczne, SM 1896, nr 5, s. 102-109. Na łamach „Sodalis Marianus” pojawiły się artykuły, które w sposób praktyczny uczyły katolików, jak przestrzegać zasady moralne wynikające z Pisma Świętego. I tak o niedzieli m.in. pisano: „Otóż obowiązkiem naszym jest dopomódz społeczeństwu chrześcijańskiemu do zachowania prawa Bożego i Kościelnego, a społeczeństwo niechrześcijańskie zmusić moralnie do poszanowania prawa większości katolickiej. W jaki sposób?”

Kongregacja czeladników rzemieślniczych powstała 8 grudnia 1900 r., moderatorem był o. Franciszek Gawlikowski, a prefektem Alojzy Mółka, drukarz. Sodaliczka liczyła 44 członków. Celem kongregacji było formowanie duchowe swych członków oraz ożywianie ducha religijnego wśród praktykantów. Sodaliczka dzieci Maryi została założona 28 kwietnia 1901 r., moderatorem był o. Stanisław Załęski, a prezydentką Jadwiga Walterowa. Kongregacja liczyła 55 członków. Jednym z wielu celów działalności sodaliczki było otoczenie opieką Stowarzyszenia Św. Zyty. Od 8 września 1905 r. działała w Nowym Sączu także kongregacja nauczycielek, której moderatorem był o. Stanisław Załęski, a prezydentką Klotylda Kowalska. Do sodaliczki należało 40 członkiń, zarówno z Sącza, jak i pobliskich miejscowości⁸⁴. Od 8 grudnia 1903 r. istniała także kongregacja dzieci Maryi Niepokalanie Poczętej Królowej Korony Polskiej dla uczennic zakładu sióstr Niepokalanego Poczęcia N.P.⁸⁵. Moderatorem był o. Romuald Czyżowski, a prezydentką Iza Przybyszewska. Ta sodaliczka liczyła 21 członkiń⁸⁶.

Kongregacje mariańskie w Przemyślu skupiały się w trzech grupach. Sodaliczka mariańska alumnów w seminarium duchownym, sodaliczka mariańska dzieci Maryi Ziemi Przemyskiej i sodaliczka dzieci Maryi pań nauczycielek. Sodaliczka alumnów powstała w 1894 r. pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi panny. Moderatorem był ks. prał. Teofil Łękawski, rektor seminarium duchownego, a prefektem Ludwik Witkiewicz. Ogółem sodaliczka alumnów liczyła 75 członków i 35 kandydatów. Sodaliczka dzieci Maryi Ziemi Przemyskiej powstała 24 września 1904 r. pod wezwaniem Narodzenia Najświętszej Maryi panny i Św. Jadwigi. Moderatorem był ks. Konstant Bieda, ojciec duchowny w seminarium. Prezydentką była księżna Elżbieta Sapieżyna w Krasieczynie. Sodaliczka dzieci

-
1. Nie kupować i nie targować w dzień Święty. Jeśli na wzór tych zacnych kilku lub kilkunastu kupców, przemysłowców i rzemieślników Krakowskich i Lwowskich inni pójdą, i bezwarunkowo zamykać będą sklepy swe przez cały dzień Świąteczny, popierać ich należy całymi siłami.
 2. U Żydów zupełnie nie kupować w dniu Niedzielne i Świąt uroczystych. Obowiązkiem pań i gospodyń, jest zaopatrzyć się w Sobotę wieczorem w potrzebne na drugi dzień wiktuały.
 3. Raz po raz domagać się u zarządu miasta zachowania ustawy Bożej. Obowiązek ten spoczywa przede wszystkim na sumieniu panów posłów i radnych; nie dozwalać, aby fanatyczny tłum Żydostwa bezczęścił to, co najświętszem jest w każdej religii, dzień święty! (...).
 4. Żydów i niesumiennych chrześcijan zmuszać karami, aby zachowali przynajmniej ustawę państwową, jeśli o prawie Bożem pamiętać nie chcą. Publicznie w dziennikach polecać sumiennych w tym kierunku kupców.
 5. Nie zamawiać roboty u rzemieślników w ten sposób, aby moralnie ich zmuszać do wykonywania jej w dzień święty.
 6. Nie dozwalać, aby jakakolwiek rzemieślnicza praca była w dzień Święty wykonywana w dobrach lub mieszkaniach naszych, choćby robotnikami byli Żydzi.
 7. Nie obarczać służby tak wielką pracą, aby moralnym była przymusem do bezczeszczenia nią dnia Świętego”.

⁸⁴ E. Kozłowski, Nowy Sącz – przegląd polskich Sodaliczek Maryańskich, cz. II, SM 1906, z. 1, s. 100-101.

⁸⁵ Zob. Uroczystość założenia Polskiej Sodaliczki Dzieci Maryi w Wiedniu, SM 1907, nr 6, s. 106-108. Warto tu nadmienić, że Polacy mieszkający na obczyźnie także zakładali kongregacje mariańskie. Jedną z nich powstała z początkiem XX w. w Wiedniu pod wezwaniem Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny i św. Stanisława Kostki. W swych szeregach skupiała 16 sodalisek. Uroczyste przyjęcie w szeregi sodaliczki odbyło się 2 lutego 1907 r., w święto Matki Boskiej Gromnicznej.

⁸⁶ E. Kozłowski, Przegląd polskich Sodaliczek Maryańskich, cz. IV, SM 1906, z. 1, s. 366.

Maryi pań nauczycielek powstała 31 stycznia 1905 r. pod wezwaniem Niepokalanego Serca Najświętszej Maryi Panny i Św. Anieli Merici. Moderatorem był ojciec duchowny z seminarium duchownego, ks. Konstanty Bieda, a prezydentką księżna Elżbieta Sapieżyna w Krasiczynie. Kongregacja liczyła 48 sodalisek i 12 kandydatek⁸⁷.

Kongregacje mariańskie w Rzeszowie skupiały się w dwóch grupach. Sodaliczja panów pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia NMP powstała 24 marca 1889 r. Moderatorem był ks. dr Bronisław Krakuski, a prefektem Władysław Lercel, emerytowany dyrektor gimnazjalny. Sodaliczja liczyła 58 członków. Druga kongregacja dzieci Maryi powstała w 1903 r., liczyła 58 członków. Podzielona była na trzy sekcje, jedna opiekowała się dziećmi w ochronce, druga Towarzystwem sług Św. Zyty, a trzecia szła bielizną do kościołów⁸⁸.

W Staniątkach sodaliczja mariańska dzieci Maryi powstała w klasztorze ss. benedyktynek w roku 1904⁸⁹. Pierwsze kandydatki złożyły przyrzeczenia sodalicyjne 2 lutego 1905 r. w uroczystość MB Gromnicznej. Moderatorem był o. Józef Brząkański, a prezydentką Jadwiga Czarnecka, uczennica klasy VIII. W 1905 r. kongregacja mariańska liczyła 14 osób. Spotkania odbywały się w każdą niedzielę⁹⁰. W Starym Sączu od 21 listopada 1904 r. istniała sodaliczja konwiktowa w klasztorze Św. Kingi u ss. klarysek pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej i Św. Alojzego. Moderatorem był o. Romuald Czeżowski. W szeregach kongregacji było 14 sodalisek i 12 aspirantek⁹¹.

W Stanisławowie działały dwie kongregacje mariańskie, panów oraz pań i panien. Sodaliczja panów powstała 17 kwietnia 1904 r. Moderatorem był o. K. Mieloch, a prefektem Benedykt Siebauer, inspektor kolejowy. Spotkania odbywała się raz w miesiącu⁹². Sodaliczja pań i panien powstała 16 maja 1903 r., moderatorem był o. Ignacy Miszkiewicz, a prezydentką Leokadia Burzyńska. Kongregacja gromadziła w swych szeregach 130 sodalisek. „Prócz praktyk religijnych i dążenia do uświęcenia własnego ma Sodaliczja na celu pomaganie biednym, jakoteż dokładanie starań, aby inne istniejące już stowarzyszenia humanitarne miały w nich pomoc i podporę”⁹³.

W Tarnowie w 1905 r. istniało pięć sodaliczji mariańskich, które łącznie skupiały około 200 członków. Istniała sodaliczja panów, mieszczańska majstrów, czeladników rękodzielników, dzieci Maryi i pań wiejskich ziemi tarnowskiej. Kongregacja panów powstała 25 marca 1903 r. Moderatorem był ks. dr Jakub Górka, kanonik i profesor seminarium duchownego, prefektem hrabia Tadeusz Łubieński z Zassowa. Sodaliczja liczyła 72 członków i 15 kandydatów. Sodaliczja mieszczańska majstrów powstała 18 września 1904 r. moderatorem był ks. dr Stanisław Dudkiewicz, kanonik katedralny i rektor seminarium duchownego, prefektem Leon Majewski. Kongregacja liczyła 73 członków. Roztaczała

⁸⁷ Zob. E. Kabat, Sodaliczje mariańskie, s. 40-41.

⁸⁸ E. Kozłowski, Przegląd polskich Sodaliczji Maryańskich, cz. IV, SM 1906, nr 1, s. 367.

⁸⁹ M. Drabent, Sodaliczja Marjańska szkołą świętych, SM 1936, nr 1, s. 4-8. Każda z kongregacji mariańskich miała jasny cel, a tym celem była świętość swych członków. Ks. M. Drabent pisał, „(...) Sodaliczja i dzisiaj jest i musi być szkołą świętych. (...) Tu leży właściwy probierz jej wartości. Tego żąda od niej Kościół święty przez usta Papieży”.

⁹⁰ E. Kozłowski, Staniątki – przegląd polskich Sodaliczji Maryańskich, cz. II, SM 1906, nr 2, s. 101.

⁹¹ Zob. J. Gliwa, Kogo przyjmuje Sodaliczja?, SM 1920, nr 304, s. 42-46.

⁹² Zob. H. Haduch, Zebrania sodalicyjne, SM 1913, nr 5, s. 265-286.

⁹³ E. Kozłowski, Staniątki - przegląd polskich Sodaliczji Maryańskich, cz IV, nr. 1, s. 370.

opiekę nad praktykantami. Kolejna sodalicja, czeladników rękodzielniczych, została założona 2 lutego 1904 r., moderatorem był ks. dr Jakub Górka, a prefektem Jan Ekiert. Liczyła 22 członków i działała w stowarzyszeniu młodzieży rękodzielniczej „Ojczyzna”⁹⁴. Kongregacja dzieci Maryi skupiała największą liczbę sodalisów – 152 osoby. Kongregacja powstała w 1897 r., moderatorem był ks. Wincenty Gadowski, profesor seminarium nauczycielskiego, a prezydentką Wanda Kornicka. Sodalicja prowadziła tanią kuchnię dla młodzieży szkolnej i robotników, a także katechizowała dzieci nie uczęszczające do szkoły⁹⁵. Kongregacja pań wiejskich ziemi tarnowskiej, pod wezwaniem Matki Boskiej Nieustającej Pomocy, liczyła 40 członkiń i 14 kandydatek. Moderatorem⁹⁶ był o. Stefan Bratkowski, a prezydentką hrabina Tadeuszowa Łubieńska z Zassowa. Celem sodalicji było rozwijanie czytelnictwa książek religijnych wśród ludności, urządzenie corocznych rekolekcji dla nauczycielek wiejskich. Spotkania odbywały się u sióstr urszulanek w Tarnowie⁹⁷.

Kongregacje mariańskie przed I wojną światową najliczniej rozwijały się w zaborze austriackim. Przede wszystkim w latach dziewięćdziesiątych XIX w., aż do wybuchu I wojny światowej w 1914 r. W sodalicjach skupiało się kilkanaście tysięcy osób, które brały czynny udział w życiu Kościoła poprzez różne dzieła apostołskie.

Kongregacje mariańskie pod zaborem pruskim

Pod koniec XIX w. rozwijała się kongregacja mariańska w Poznaniu pod wezwaniem Zwiastowania NMP, założona przez o. Stefana Bratkowskiego 4 marca 1895 r. Pierwszym jej prezesem był ks. bp Edward Likowski⁹⁸. Na łamach „Sodalis Marianus” zamieszczono sprawozdanie także z kongregacji mariańskiej w Poznaniu, z którego dowiadujemy się o wydarzeniach, jakie miały miejsce w kongregacji mężczyzn pod koniec XIX w. I tak, 25 marca 1896 r. odbyły się pierwsze rekolekcje sodalicji mężczyzn, w których uczestniczyło około 200 sodalisów. Po rekolekcjach odbyło się walne zgromadzenie kongregacji, w czasie którego sekretarz sodalicji odczytał referat. Do zgromadzonych sodalisów mówił: „Sodalicja nasza skończyła 10 marca pierwszy rok swego istnienia, a kiedy dziś zbieramy się po raz trzeci na walne zebranie, nie od rzeczy będzie zastanawiać się nad rozwojem naszej kongregacji i zapytać się siebie, jak stoimy, czy ustawy nasze staramy się wprowadzić w życie i co mamy czynić dla dalszego szczęśliwego rozwoju Sodalicji”. W dalszej części

⁹⁴ Zob. K. Zieliński, Młodzież a kult Najświętszej Marji Panny, SM 1931, nr 5, s. 121-124.

⁹⁵ E. Kozłowski, Tarnów – przegląd polskich Sodalicji Maryańskich, cz. III, SM 1906, nr 2, s. 138.

⁹⁶ Zob. W. Kolob, Moderator o praktyce sodalicyjnego życia, SM 1909, nr 1, s. 144-149; Szkoła moderatorów, SM 1921, nr 5-6, s. 45-46; O władzy moderatora sodalicji kilka teoretycznych uwag i praktycznych wyjaśnień, SM 1923, nr 1, s. 1-11.

⁹⁷ Zob. J. Rostworowski, Pogląd na stan obecny Sodalicji Maryańskich w Galicyi i na warunki ich rozwoju w przyszłości, SM 1911, nr 3, s. 263-284.

⁹⁸ Zob. P. Nitecki, Biskupi Kościoła, s. 123. Ks. bp Edward Likowski urodził się 23 września 1836 r. Po studiach w Poznaniu i w Münster święcenia kapłańskie przyjął w Gnieźnie w 1861 r. Wikariuszem był w Kcyni i w Poznaniu, a w późniejszym czasie wykładowcą w Wyższym Seminarium Duchownym w Poznaniu, a także jego rektorem. Sakrę biskupia przyjął 1 maja 1887 r. Arcybiskupem metropolitą gnieźnieńskim i poznańskim został mianowany 14 sierpnia 1914 r., rządy objął 21 września 1914r. Zmarł 20 lutego 1915 r.

referatu sekretarz podał, iż kongregacja liczy po roku 38 członków, był to rok pracy formacyjnej, a także organizacyjnej. Przywołał swe doświadczenia, jakie nabył będąc w Krakowie i obserwując kongregację kupiecką, która w tym roku obchodziła swe 10-lecie⁹⁹. Przywołał ze sprawozdania jeden z fragmentów, który mówił o ich działalności, a także o planach na przyszłość i o nowym periodyku „Sodalis Marianus”. Ponadto kongregacje mariańskie w zaborze pruskim działały w Pleszewie, Żegocinie, Kaliszu, Gnieźnie i Piotrkowie Trybunalskim. Z. Rymarówna podaje, że z początkiem XX w. mogło działać około 20 kongregacji mariańskich.

Zabór rosyjski

Jeszcze trudniej podać dokładne dane o kongregacjach mariańskich pod zaborem rosyjskim. Ograniczanie działalności organizacji polskich, jak i Kościoła rzymskokatolickiego pod zaborem rosyjskim prowadzona była poprzez carat i prawosławie. dopiero z początkiem XX w. powstawały kongregacje mariańskie. W sprawozdaniu z 1915 r. kongregacji dzieci Maryi w Warszawie czytamy: „Z początku grono nasze nieliczne, nie miało moderatora, kierował nim zarząd (...). Z czasem uprosiliśmy sobie na dyrektora jednego z księży z miasta (...). Dopiero przed trzema laty (w 1912 r. – przyp. aut.), grono Dzieci Maryi dawnych wychowanek Sercanek, czując tę wielką potrzebę istnienia sodalicji w Królestwie, a szczególnie w Warszawie, postanowiło utworzyć Kongregację w zależności od istniejącej już Sodalicji Pań dzieci Maryi *Sacre Coeur* we Lwowie, a tym samym należącą do Prima Primarii Rzymskiej”. Dalej czytamy w sprawozdaniu, że celem kongregacji było rozbudzenie życia religijnego i zaszczerpienie idei sodalicyjnych w otoczeniu, a także podejmowanie dzieł miłosierdzia. Kongregacja liczyła 36 sodalisek. Ponadto kongregacje mariańskie istniały w Wilnie, w Grodnie dzieci Maryi (98 osób), sodalicja chłopców (71 sodalisów w tym 27 aspirantów, w Białym Kamieniu, Czerwonogrodzie i Mariampolu, a

⁹⁹ J. C. (Jan Czorba – przyp. aut.) Sprawozdanie Sodalicji Zwiastowania N. Maryi Panny w Poznaniu z 1 maja 1896 r., SM 1986, nr 4, s. 88-91. Przywołany fragment o kongregacji kupieckiej z Krakowa brzmiał: „Kongregacja starała się gremialnie świecić przykładem w dobrem a protestować lub bronić tam gdzie zło groziło. A więc korzysta z odpustów jubileuszowych w r. 1886, bierze udział w uroczystych wyjątkowych obchodach kościoła, przesyła gremialnie świętopietrze w 1893, wynurza publicznie żal swój z powodu strat, jakie Kościół ponosi, jak przez śmierć ś.p. Arcybiskupa Felińskiego, lub przez prześladowanie swych synów za pomocą wspólnych manifestacji, adresów lub dziękczynnej modlitwy jak z okazji jubileuszu kapłańskiego Leona XIII i jubileuszu jego Em. kardynała Ledóchowskiego, lub z okazji Wiecu katolickiego i zjazdów kongreganistów. Oto jedna część obrazu, a druga to jest chronienie w miarę sił swoich otoczenia od złego, to jest doprowadzenie do skutku święcenia niedziel przez zamykanie składów od 10 rano do 4 po południu, to staranie o wyrywanie z rąk żydowskich handlu przedmiotami religijnymi, to prenumeraty lub rozdawnictwa w miarę sił zdrowego pokarmu duchowego, to sprawa katechizacji praktykantów handlowych, to troskliwość o rozwój innych stowarzyszeń, jak Arcybractwo Miłosierdzia, tow. Dzieci Maryi lub Bractwo N. Panny Maryi Królowej Korony Polskiej, wreszcie Czytelni Katolickie, której założenie było myślą powstałą w łonie Sodalistów, a rozwój zawsze gorąco im leżał na sercu”.

także sodalicja mariańska dziewcząt w Jędrzejowie¹⁰⁰, która skupiała około 200 sodalisek. Sodalicja dziewcząt w latach 1913-1914 była zaczątkiem pierwszych na ziemiach polskich sodalicji mariańskich wiejskich¹⁰¹.

Sodalicje mariańskie w Polsce agregowane w latach 1563-1912 do Prima Primaria w Rzymie

Księgi agregacyjne z lat:	Młodzież		Mieszane		Bursy		Służące	Artysi	Klerycy	Konwiktorzy	Konwiktorski	Dzieci Maryi	Młodzież szkolna	Matki	Panie wyższych rodów	Kupcy	Niewiasty	Rzemieślnicy	Przytuliska		dziewczeta	Chłopcy	kapłani	Studenti	Mieszane	Panny	Mężczyźni	Razem
	męska	żeńską	Starsi	Panie	Męskie	żeńskie													chłopców	Dziewcząt								
1563-1837	18	-	15	22	61	-	-	23	8	18	-	2	136	-	18	3	49	17	-	-	13	14	7	50	7	6	10	775
1838-1856	34	-	78	208	95	-	-	13	6	38	-	209	310	-	47	14	210	1	-	-	12	21	7	7	20	11	136	3007
1857-1865	26	-	45	118	36	-	-	3	4	4	-	675	197	-	42	6	48	8	-	-	11	23	3	63	2	10	11	2819
1866-1878	50	17	27	87	36	58	39	5	3	3	49	559	234	49	34	13	212	18	18	11	22	44	6	32	34	97	3489	
1879-1887	60	12	44	100	53	30	9	-	4	7	-	247	363	27	66	-	227	36	5	5	11	14	57	20	17	19	3360	
1888-1894	100	7	81	159	55	48	8	-	1	2	-	109	498	49	43	19	244	14	-	-	44	13	24	93	24	45	3	3931
1895-1899	56	9	47	90	37	-	10	1	5	-	-	127	609	14	51	4	127	64	-	-	11	13	36	158	59	21	3357	
1900-1904	29	9	39	99	43	53	3	-	8	2	-	199	650	17	36	3	139	14	2	-	11	27	40	62	16	74	4	3710
1905-1908	25	5	42	103	53	16	3	-	6	3	-	124	535	9	43	-	244	11	1	-	99	17	73	14	90	18	3640	
1909-1911	31	8	38	82	38	16	3	-	8	-	-	120	474	8	35	17	77	57	1	-	95	90	11	15	95	14	3469	
1912	23	-	25	28	73	93	3	-	2	-	-	28	224	4	10	-	78	-	-	-	27	23	77	24	48	43	1326	
Razem	452	67	181	1006	514	140	78	45	55	77	49	2399	4230	177	425	20	180	110	223	231	119	54	69	185	143	433	32881	

Źródło: *Sodalis Marianus* 1913, nr 4, s. 239.

Kongregacje mariańskie skupiały w swych szeregach najliczniej dziewczęta. Ilustruje to powyższa tabela. W II połowie XIX w. grupy sodalicyjne dziewcząt liczyły powyżej 1000 osób. Także dzieci Maryi były dość liczne. Świadczy to, że idee sodalicyjne miały podatny grunt wśród młodzieży żeńskiej. Natomiast znacznie słabiej rozwijały się grupy chłopięce, które były mniej liczne. Przez tych kilka stuleci w dziejach Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce kongregacje mariańskie były dobrą szkołą w formacji laikatu. Papież Pius X o sodalicjach mariańskich w 1904 r. mówił: „(...) są mi osłodą we wszystkich goryczach mojego życia. Od Sodalicji spodziewam się wszelkiego dobra i wzmocnienia Kościoła na przyszłość, one bowiem wniosą ducha modlitwy do wszystkich katolickich stowarzyszeń. Sercem, sposobem działania, mówienia i myślenia ma być Sodalicja złączona z Bogiem,

¹⁰⁰ Zob. H. Haduch, *Sodalicyja na wsi polskiej*, SM 1916, nr 6, s. 171-176.

¹⁰¹ Z. Rymarówna, *Sodalicje mariańskie w Polsce w XIX wieku do 1914 r.*, s. 8 (maszynopis w zbiorach autora).

wtedy bowiem dopiero wnosi ze sobą i przez siebie pierwiastek, wzmacniający Kościół¹⁰². Tak jak w poprzednich stuleciach, tak i w początkach XX w. sodalicja mariańska cieszyła się ogromnym uznaniem papieży.

Zakończenie

Kongregacje mariańskie w Polsce powstały zaledwie w ciągu kilku lat od ich powstania w Rzymie. W dziejach sodalicji mariańskich w latach 1571-1914 można wyodrębnić kilka okresów. Pierwszy okres to lata 1571-1773. Czas, w którym kongregacje mariańskie rozwijały się w kolegiach jezuitów wśród młodzieży, ale także czas, w którym do kongregacji mariańskich zapisywali się królowie, hetmani, szlachta, mieszczaństwo, rzemieślnicy, duchowieństwo i młodzież. Ten bujny rozkwit sodalicji mariańskich na ziemiach polskich zahamowany został poprzez kasatę zakonu jezuitów w 1773 r. Wraz z kasatą zakonu prawie zupełnie zanikły kongregacje. Przetrwało ich niewiele, ale opiekę sprawowali księża diecezjalni albo eksjezuici. Drugi okres to lata 1773-1814, czas, w którym zakon jezuitów był skasowany, a kongregacje mariańskie w Polsce, a także w Europie zanikały. Polska utraciła swą suwerenność, dostając się pod panowanie trzech zaborców, Prusy, Rosję i Austrię. Trzeci okres to lata 1814-1914. W roku 1814 zakon jezuitów restytuowano. W pierwszych latach XIX w. podejmowano próby wskrzeszenia sodalicji mariańskich na ziemiach polskich, ale zarządzenia zaborców przyczyniały się do ich dość szybkiego upadku. Dopiero lata dziewięćdziesiąte XIX w. były czasem bujnego powstawania kongregacji mariańskich, przede wszystkim w zaborze austriackim. Znacznie mniej powstało sodalicji mariańskich w zaborze pruskim i rosyjskim.

Streszczenie

Kongregacje mariańskie powstały w 1563 r. w kolegium jezuitów w Rzymie. W Polsce pierwsze sodalicje powstały w Braniewie i w Wilnie, w kolegiach jezuitów w 1571 r. W latach 1571-1773 sodalicje mariańskie w Polsce skupiały w swych szeregach kilkadziesiąt tysięcy członków. Do sodalicji należeli królowie, szlachta, hetmani, mieszczaństwo, kupcy, rzemieślnicy, duchowieństwo i młodzież. Kasata zakonu jezuitów w 1773 r. spowodowała upadek wielu kongregacji mariańskich. Utrata niepodległości przez Polskę przyczyniła się do ograniczenia działalności duszpasterskiej Kościoła rzymskokatolickiego. W 1814 r. ponownie zakon jezuitów zaczął istnieć. Podejmowano próby zakładania sodalicji mariańskich w wielu miastach, niestety, restrykcje zaborców przyczyniały się do szybkiego ich upadku. Dopiero ostatnie dziesięciolecie XIX w. stało się przychylne dla sodalicji mariańskich. Najliczniej powstawały pod zaborem austriackim. Znacznie mniej powstało ich pod zaborem pruskim i

¹⁰² Cyt. za R. Moskala, *Życie Kościoła a Sodalicje*, SM 1934, nr 1, s. 12.

rosyjskim. Ważną rolę w konsolidacji sodalisów odegrał organ kongregacji *Sodalis Marianus*, powstały w 1896 r.

Summary

Marist congregations came into being at the Jesuit College in Rome in 1563. In Poland, the first sodalities came into being in Jesuit colleges in Braniewo and Vilnius in 1571. In the years 1571-1773, Marist sodalities in Poland concentrated several dozen thousand members. Sodalities included kings, nobility, hetmans, townspeople, merchants, craftsmen, the clergy and youth. The annulment of the Jesuit Order in 1773 caused a downfall of many Marist Congregations. The loss of independence by Poland contributed to the restriction of the priestly activity of the Roman Catholic Church. In 1814 the Jesuit Order was brought back into existence. Attempts were made to establish Marist sodalities in many towns, but, unfortunately, restrictions imposed by the invaders caused their quick downfall. Only the last decade of the 19th century became favourable for Marist sodalities. They appeared in the largest numbers in the Austrian sector of partitioned Poland. There were much fewer of them in the Prussian and Russian sector. The organ of the congregation, *Sodalis Marianus*, created in 1896, played an important role in the consolidation of sodalists.